

QADIMGI XITOIY VA XUNNLAR DAVLATI

Rahimmirzayev Sanjarbek Marufjon o'g'li

Guliston davlat universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qadimgi Xitoy va Xunlar (Xiongnu) davlati o'rtasidagi murakkab, uzoq davom etgan va ko'p qirrali munosabatlar tizimi tahlil qilinadi. Maqola Abdujabbor Q. Karibovning Qadimgi Sharq tarixi asari, qadimiy Xitoy manbalari, shuningdek zamonaviy tarixshunoslik tadqiqotlari asosida yozilgan bo'lib, Xitoyning markazlashuvi, Qin va Xan sulolalarining strategik qarorlari, Xunlar imperiyasining shakllanishi, uning ichki ijtimoiy tuzilishi, savdo va migratsiya jarayonlari hamda ikki tomonlama diplomatik-militariya aloqalarini keng yoritadi. Izlanishlar Xunlar va Xitoy o'rtasidagi ziddiyat va hamkorlikning Sharqiy Osiyo sivilizatsion jarayonlariga ta'sirini ko'rsatadi, Buyuk Ipak yo'lining ilk shakllanishida bu munosabatlarning o'rni muhim ekanligini yoritadi.

Kalit so'zlar: Qadimgi Sharq, Xitoy, Xunlar (Xiongnu), Qin, Xan, Shanyu, ko'chmanchi sivilizatsiya, Buyuk Ipak yo'li, diplomatiya, harbiy strategiya, Abdujabbor Karibov.

Abstract: This article analyzes the complex, long-standing and multifaceted system of relations between Ancient China and the state of the Huns (Xiongnu). The article is based on Abdujabbor Q. Karibov's work *History of the Ancient East*, ancient Chinese sources, as well as modern historiographical research, and covers the centralization of China, the strategic decisions of the Qin and Han dynasties, the formation of the Hun Empire, its internal social structure, trade and migration processes, and bilateral diplomatic and military relations. The research shows the impact of the conflict and cooperation between the Huns and China on the civilizational processes of East Asia, and highlights the important role of these relations in the early formation of the Great Silk Road.

Keywords: Ancient East, China, Huns (Xiongnu), Qin, Han, Shanyu, nomadic civilization, Great Silk Road, diplomacy, military strategy, Abdujabbor Karibov.

Qadimgi Sharq tarixida Xitoy sivilizatsiyasi va Xunlar davlati o'rtasidagi munosabatlar o'zining murakkabligi, ko'p qirrali mohiyati va uzoq vaqt davomida davom etgan tarixiy jarayonlari bilan ajralib turadi. Bu ikki davlat — biri o'troq, markazlashgan, dehqonchilikka asoslangan sivilizatsiya, ikkinchisi esa keng dasht hududlarini egallagan, harbiy jihatdan chidamli, yuqori mobil ko'chmanchi imperiya — butun Sharqiy Osiyo tarixining siyosiy, iqtisodiy va madaniy ko'rinishini shakllantirgan. Abdujabbor Q. Karibovning Qadimgi Sharq tarixi asarida ta'kidlanishicha, Xitoy o'troq sivilizatsiyasi va Xunlar kabi ko'chmanchi kuchlar o'rtasidagi dialektik munosabatlar qadimgi Sharq tarixining eng asosiy

harakatlantiruvchi omillaridan biridir. Ana shu doimiy ziddiyat va hamkorlik uyg'unligi mintaqaning siyosiy manzarasini, Buyuk Ipak yo'li shakllanishini, iqtisodiy almashuvni va hatto keyingi asrlardagi imperiyalar rivojini belgilab berdi.

Xitoy davlatining shakllanish jarayoni uzoq tarixiy bosqichlarni o'z ichiga oladi. Huangxe vodiysida vujudga kelgan dehqonchilik madaniyati Shang va Chjou sulolalari orqali murakkab davlat tuzilmasiga aylandi. Chjou davrida yuzaga kelgan feodal bo'linishlar vaqt o'tishi bilan "Urushayotgan davlatlar davri"ni yuzaga keltirdi va bu holat turli hududlardagi siyosiy kuchlarning mustaqil rivojlanishiga sabab bo'ldi. M.avv. 221-yilda Qin Shihuangdi tomonidan Xitoyning butunlay birlashtirilishi Sharq sivilizatsiyasi tarixida burilish yasadi. Uning siyosiy islohotlari — soliq tizimi, boshqaruvning markazlashuvi, yozuv va o'lchov birliklarining standartlashtirilishi — Xitoy davlatining barqaror siyosiy tizim sifatida shakllanishiga asos yaratdi. Aynan shu davrda Xunlar tomonidan kelayotgan tashqi bosimga qarshi devorlar qurish (Buyuk devorning dastlabki qatlamlari) kuchaytirildi va chegara siyosati chuqurlashtirildi. Karibovning fikricha, Xunlar tahdidi Xitoy markazlashuvi va mudofaa tizimining rivojlanishiga eng katta turtkilardan biri bo'lgan.

Xunlar esa Markaziy Osiyo dashtlarida yashagan ko'chmanchi qabilalar ittifoqi hisoblanadi. Ularning kelib chiqishi masalasi hali ham ilmiy bahslarga sabab bo'ladi, lekin ko'pchilik tadqiqotchilar ularni turkiy va mo'g'ul komponentlari aralashmasiga mansub ko'chmanchi guruh sifatida tasvirlaydi. Xunlar Modu Shanyu davrida kuchli markazlashgan davlatga aylandi. Shanyu hokimiyat tizimi, ikki qanotga bo'lingan harbiy-administrativ tuzilma, 10 minglik qo'shin birligiga asoslangan armiyasi Xunlar davlatini mintaqaning eng tahlikali siyosiy kuchiga aylantirgan. Ko'chmanchi iqtisodiyot — chorvachilik, savdo yo'llari ustidan nazorat, mobil harakat — Xunlar kuchi va siyosiy mustaqilligini belgilovchi asosiy omillar edi.

Xitoy va Xunlar o'rtasidagi munosabatlar har doim keskinlik, raqobat va manfaatlar to'qnashuviga asoslangan bo'lsa-da, ular ikki tomonlama iqtisodiy va madaniy hamkorlik elementlarini ham o'z ichiga olgan. Bu ikki davlatning munosabatlari zamonaviy tarixshunoslikda "dual sivilizatsion tizim" sifatida baholanadi: ular bir vaqtning o'zida ham bir-biriga turtki beruvchi raqiblar, ham savdo va diplomatiya orqali o'zaro bog'langan sheriklar bo'lgan. Qin sulolasidan boshlab Xunlarning Xitoy chegaralariga qilgan bosqinlari Buyuk devor tizimining mustahkamlanishiga, chegaraviy harbiy punktlarning qurilishiga hamda Xitoy qo'shinlarining taktik va logistikasining rivojlanishiga olib keldi.

Xan sulolasi davrida esa Xunlar bilan munosabatlar o'zining eng keskin bosqichiga yetdi: ba'zi imperatorlar katta harbiy yurishlar uyushtirib, Xunlarni zaiflashtirishga harakat qilgan, boshqalari esa "xeyqin" — ya'ni tinchlik evaziga diplomatik nikoh siyosatini amalga oshirgan. "Xeyqin" siyosati madomiki nafaqat siyosiy kelishuv, balki iqtisodiy almashinuv, sovg'alar, resurslar oqimining boshqaruvini ham o'z ichiga olgan bo'lib, Karibovning fikricha, bu Sharq

diplomatiyasining o'ziga xos shakli bo'lgan. Xunnlr Xitoydan ipak, temir qurollar, don mahsulotlari olib turar, evaziga esa ot va boshqa chorva mahsulotlari bilan savdo qilgan. Bu almashinuv ikki sivilizatsiyaning iqtisodiy taraqqiyotiga ta'sir qilgan bo'lsa-da, strategik muvozanatni ham shakllantirib turgan. Ayniqsa, Xunnlarning dasht hududlaridagi savdo yo'llari ustidan nazorat qilishi Buyuk Ipak yo'lining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynagan.

Harbiy nuqtai nazardan, Xunnlr eng ilg'or mobil qo'shin tizimiga ega bo'lgan. Ularning otliq kamanchilari dasht landshaftiga moslashgan, tezkor, ko'chma taktikalarni qo'llagan. Xitoy qo'shinlari esa ko'proq piyoda askarlar, og'ir qurollangan jangchilarga tayanar edi. Bu ikki harbiy madaniyat o'rtasidagi farq ko'plab strategik yangiliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi: Xitoy logistika tizimi rivojlandi, uzoq masofali yurishlar tajribasi ortdi, harbiy texnika takomillashtirildi. Xunnlr esa Xitoy bilan to'qnashuvlarda o'zining siyosiy ittifoqlarini mustahkamlashga urinib, dasht hududlaridagi strategik manevrlarni kuchaytirdi.

Iqtisodiy-madaniy munosabatlar ham hamkorlikning muhim shakllaridan biri bo'ldi. Xitoy ipak va metall buyumlari hun jamiyatida nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy obro' ramziga aylandi; Xunn otlari esa Xitoy harbiy kuchini oshirishda muhim omil bo'ldi. Madaniy almashinuv jarayonida ayrim Xunn elitalari Xitoy saroy madaniyati bilan tanishdi, ayrim Xitoy chegaraviy xalqlari esa ko'chmanchi hayot tarzini o'zlashtirgan. Karibov bu jarayonda «madaniy almashinuvning ikki tomonlama tabiati» haqida gapiradi: bir tomondan assimilyatsiya, boshqa tomondan milliy xususiyatlarni saqlash.

Xunnlr imperiyasining inqirozi ichki siyosiy bo'linishlar, yaylovlar masalalari uchun ichki kurash, ekologik omillar (yaylovlarning degradatsiyasi), hamda tashqi bosimlar (Xitoyning harbiy yurishlari) natijasida yuz berdi. Bu jarayon Sharqiy va G'arbiy Xunnlr bo'linishiga olib keldi; Sharqiy Xunnlr Xitoyga bo'ysunib qoldi, G'arbiy Xunnlr esa Markaziy Osiyo va undan keyin Yevropa tomon ko'chib yo'l oldi. Tarixchilar hunlarni keyinchalik Yevropada paydo bo'lgan hun xalqlariga ulanmagan qisman bog'lanishni ham taklif qilishadi; ammo bu mavzuda ilmiy munozaralar davom etadi. Karibov nuqtai nazaridan esa Xunnlarning tarqalishi ko'chmanchi xalqlarning tarixi va madaniy ta'sirining xalqaro miqyosini ko'rsatadi: ular yangi hududlarga borib, mahalliy xalqlar bilan aralashib, turli yangi siyosiy subyektlarning yuzaga kelishiga turtki bo'lgan.

Xulosa qilib aytganda, Xitoy va Xunnlr o'rtasidagi munosabatlar faqat hududiy raqobat emas, balki sivilizatsiyalarning o'zaro ta'siri, iqtisodiy almashinuv, madaniy asimmetriya va integratsiyaning tarixiy namunasi sifatida qaraladi. Abdujabbor Karibovning konseptual yondashuvi bu munosabatlarning murakkabligini, ularning mintaqaviy sivilizatsiyalarga qanday ta'sir qilganini va hozirgi tarixshunoslik uchun nimani anglatishini kengroq yoritadi. Ushbu maqola bakalavr talabalari uchun Sharqiy

Osiyo tarixining asosiy jarayonlarini tizimli va mantiqiy izchillik bilan tushunishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Davron o'g'li, A. D. (2025). O 'RTA OSIYO KO 'CHMANCHI CHORVADORLARI TARIXINING O 'RGANILISHI. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(8), 100-113.
2. Yaqubjonovich, I. M., Davron o'g'li, A. D., & Hoshimjon o'g'li, R. I. (2025). INNOVATION TARAQQIYOT DAVR TALABI. PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE, 2(22), 1-5.
3. Yaqubjonovich, I. M., Davron o'g'li, A. D., & Hoshimjon o'g'li, R. I. (2025). G 'ARBDA INDUSTRIAL SIVILIZATSIYANI SHAKLLANISHI TARIXIDAN. PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE, 2(22), 6-11.
4. Alijon o'g'li, T. J., & Davron o'g'li, A. D. (2025). " TAFAKKUR VA MAVJUDLIK: ODAMNING ICHKI OLAMI HAQIDA. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 1189-1198.
5. Alijon o'g'li, T. J., & Davron o'g'li, A. D. (2025). INSON VA BORLIQ: FALSAFIY YONDASHUV. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 1179-1188.
6. Davron o'g'li, A. D. (2025). O 'ZBEK XALQINING SHAKLLANISHI VA UNING BOSQICHLAR. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 3(5), 457-461.
7. Davron o'g'li, A. D. (2025). INSON, ONG VA BORLIQ: FALSAFIY YONDASHUV. YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 3(5), 462-467.
8. Vildanovich, G. S., & Davron o'g'li, A. D. (2025). MARKAZIY OSIYO XALQARO MUNOSABATLAR TIZIMIDA (1992–2009): MINTAQAVIY TIZIM OSTINING SHAKLLANISHI VA EVOLYUTSIYASI. YANGI RENESSANSDA ILM-FAN TARAQQIYOTI, 1(2), 338-341.
9. Davron o'g'li, A. D. (2025). O 'RTA ASRLARDA SHARQ MUTAFKKIRLARINING BORLIQ HAQIDAGI TA'LIMOTI: BERUNIY ONTOLOGIYASI. YANGI RENESSANSDA ILM-FAN TARAQQIYOTI, 1(2), 358-360.
10. Davron O'g'li, A. D. (2025). ILK O 'RTA ASRLAR DAVRI YOZMA VA ARXEOLGIK MANBALARIDA USTRUSHONA. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 6(51), 606-612.

11. Davron O'g'li, A. D. (2025). AFSHINLAR SULOLASINING TASHKIL TOPISHI VA FAOLIYATI. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 6(51), 600-605.
12. Davron O'g'li, A. D. (2025). ILK O'RTA ASRLARDA USTRUSHONADAGI SIYOSIY HOLAT. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 6(51), 613-619.
13. Zilola, A., Ismoil, R., & Dilshod, A. (2025). MISRDAGI SUV OSTI ARXELOGIYASI TADQIQOTLARIDAN. TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI, 1(6), 192-202.
14. Ismoil, R., Dilshod, A., & Zilola, A. (2025). O'ZBEKISTON TASHQI SIYOSATIDA TINCHLIKPARVARLIK TAMOIYLLARINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI. TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI, 1(6), 203-214.
15. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). XX ASRNING 20-30 YILLARIDA INGLIZ MANBALARIDA O'ZBEKISTON MADANIYATING ASOSIY YO'NALISHLARI VA MUOMMALARI DAVR TARIXSHUNOSLIGIDA. TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI, 1(6), 90-101.
16. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). INGLIZ MANBALARIDA 1927–1938 YILLARDA O'ZBEKISTON MADANIY MANZARALARI: REPORTAJLAR, JURNALLAR VA ARXIV HUJJATLARI TAHLILI. YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 11-27.
17. Dilshod, A., Zilola, A., & Ismoil, R. (2025). YOZUV ISLOHOTI VA DINIY MEROSGA MUNOSABAT: INGLIZ OLIMLARINING YONDASHUVI. YANGI O'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(9), 28-41.
18. Dilshod, A., Abdumatov, A., & Ismoil, R. (2025). FORMATION AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL GEOGRAPHY GULISTAN STATE UNIVERSITY. TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI, 1(6), 47-53.